

FRANO RADIĆ
 ZNANSTVENI IZVJESTITELJ »HRVATSKOG STARINARSKOG
 DRUŠTVA« U KNINU I GLAVNI UREDNIK
 »STAROHRVATSKE PROSVJETE«
 (1857—1933)

U povodu 50. obljetnice smrti Frane Radića dužnost je osvrnuti se na njegov rad i odrediti mu mjesto, ulogu i značenje među pionirima hrvatske arheologije. Njegov pionirski rad nije dovoljno proučen, pa time i neadekvatno ocijenjen. Taj pomalo tragični, neumorni i vrijedni djelatnik nije tražio ni dobio nikakva priznanja za svoj rad, a sa zamjernom us trajnošću i rodoljubnim zanosom pridonosio je napretku opće prosvijećenosti i kulture na kraju prošlog i na početku ovog stoljeća. Jedni su ga nazivali skromnim stručnim učiteljem i talentiranim diletantom, drugi darovitim amaterom, nedoučenim arhitektom, pedagogom i samoukim arheologom, treći pak historičarom i proučavaocem starohrvatske kulture i arhitekture i uvaženim arheologom neobično zaslužnim u istraživanju hrvatskih starina.¹

¹ O Frani Radiću prvi je donio prikaz u novinskom tisku *I. Esih* 1931, i to uz pedesetu obljetnicu rada (v. *Obzor*, br. 188, Zagreb, 17. kolovoza 1931, podlistak, str. 2—3). Opširnije je o njemu pisao *Gj. Szabo* u nekrologu 1933. u kojemu donosi i bibliografiju važnijih radova (v. *Narodna starina*, 12, Zagreb 1933, 284—289). Iz tog vremena spominjemo i dva kratka leksikografska osvrtu, u zborniku *Znameniti i zaslužni Hrvati*, Zagreb 1925 (V. *Deželić*, str. 224, u 25 redaka) i u *Leksikonu Mivena*, Zagreb 1936 (str. 1156, u 3 retka).

U poratnom razdoblju o F. Radiću je pisao autor ovog priloga, i to u povodu 25. obljetnice smrti (*Slobodna Dalmacija*, br. 4094, Split 18. travnja 1958), dok ga u kratkom osvrtu navodi i *Enciklopedija Jugoslavije*, 7, Zagreb 1968 (A. *Stipčević*, str. 12, u 5 redaka). Međutim najopširniji do sada prikaz dao je M. *Gjivoje* (Frano Radić — hrvatski pedagog i arheolog) u: *Zborniku otoka Korčule* (sv. 2, Zagreb 1972, 131—137), koristeći se pri tome i građom iz pokojnikove ostavštine u Sveučilišnoj knjižnici. Na kraju svog osvrtu koji je očito Gjivoje usmjerio na Radićevo djelovanje u Korčuli i o Korčuli, donosi i bibliografiju njegovih pedagoških, književnih i spomeničkih radova, vezanih za grad i otok Korčulu, pa je i taj iscrpan Radićev popis radova, na žalost, nepotpun. Spominjemo i prikaz K. *Vinski-Gasparini* u: *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2, Prag 1969, 1114).

Predugo bi nas odvelo nabranjanje pojedinih autora koji usputno komentiraju Radićeve teze i izvještaje u njegovoj publicističkoj djelatnosti. O tome ćemo se više osvrnuti u ocjeni njegova rada.

Da bismo omogućili uvid građe za dalji istraživački rad Frane Radića, posebno se osvrćemo na već spomenutu Radićevo ostavštinu u Sveučilišnoj knjižnici u Za-

Evo najprije kratka životopisa. Rodio se u Bolu na Braču 24. kolovoza 1857. od oca Jurja pomorca i posjednika i majke Margarite, kćerke poznate bračke pomorske obitelji Nikolorić. Osnovnu školu s talijanskim kao nastavnim jezikom završio je u Bolu, a za prva dva razreda gimnazije privatno ga je podučavao, kako sam kaže, učeni i rodoljubni kapelan don Nikola Petravić, koji je dolaskom na Bol 1865. započeo narodno osvješćivanje i borbu za hrvatski jezik u školi. »U mojoj, kao i u duši svih ondašnjih đaka — prisjeća se mladi Frano — znao je don Niko, izvrсни pedagog i prvi buditelj hrvatske svijesti, tako raspaliti oganj ljubavi za jezik svojega naroda, da se taj oganj, usprkos mojeg kasnijeg življenja u potalijančenim činovničkim obiteljima u Zadru i Splitu, ne samo nije mogao ugasiti, nego se dapače sve više razbuktao«.² I tako je dva niža razreda realke, treći i četvrti, završio u Zadru (1871—1873), a više razrede realke u Splitu (1873—1876). Nakon ispita zrelosti, položena odličnim uspjehom, odlazi u Beč da na ondašnjoj politehnici studira arhitekturu, potporom svoje tete Pauline, udate za liječnika dr. Ivelića (koji je bio potalijančio prezime i pisao se Ivellio i Ivegljo), zadržta autonomaša koji mu je u polovici studija uskratio potporu, jer se nije ostavio tog »morskog hrvatskog rodoljublja«.

Nedovršivi studij arhitekture, Frano se obraća Mihovilu Pavlinoviću, narodnom zastupniku, koji mu savjetuje da se natječe za mjesto učitelja građanske škole u Makarskoj, u čemu je i uspio godine 1878. No, poslije kratkog trogodišnjeg nastavnštva u građanskoj školi u Makarskoj, položivši u Zadru ispite za tzv. strukovnog (stručnog) učitelja, početkom listopada 1881. premješten je na stručnu školu u Korčuli, gdje mu je povjeren da organizira prvu teorijsko-praktičnu obrtnu školu u Dalmaciji iz brodogradnje i kamenoklesarstva. Tu ostaje najveći dio života, odgajajući i potičući razvitak talenata, što mu je postala i njegova životna zadaća u pedagoškom djelovanju. Tu mu se u Korčuli rodio sin (umro

grebu, u zbirci rijetkih knjiga i rukopisa, kupljenu od njegovih kćerki, nastanjenih u Puli godine 1951, posredništvom prof. S. Jurića, i od Klare ud. Radić u Bolu na Braču godine 1952. Tu se nalaze: 252 pisma (R-6.300, 6.300^b, 7521 i 7.632^b); osobni dokumenti, crteži i fotografije (R-6.299 i 6.318); školska skripta, nacrti i bilježnice (R-6.313 i 6.315); članci iz pedagogije i školstva (R-6.303, 6.304 i 6.305); notesi s terenskim bilješkama i crtežima, kraći sastavci i rasprave, te izreci iz novina i časopisa (R-6.312 i 6.316); kritike i prikazi, arheološki i povijesni radovi, te rukopisi objavljeni u *Starohrvatskoj prosvjeti* (ima ih i neobjavljenih; npr. pod br. R-6311 13 nalazi se interesantan rukopis »Hrvatske arheološke prilike«, potp. Prijatelj arheologije) s bilješkama, primjedbama i dopunama L. Maruna i F. Radića (R-6.301, 6.302, 6.311 i 6.317); urednički rad oko *Starohrvatske prosvjete*, izvješća i zapisnici Hrvatskog starinarskog društva (R-6.307 i 6.308); razne isprave (R-6.314); građa za povijest otoka Brača i Korčule, pretežno prijepisi raznih isprava i popisi arhivalija pojedinih obitelji (R-6.309 i 6.310); filološko-etnografski radovi i knjižice crkvenih pjesama u rukopisu (R-6.306). Od neobična je interesa kopija rukopisa od 278 tipkanih stranica pod naslovom: »Frano Radić, pedagog, hrvatski arheolog i polihistor« (R-6081), što ga je o pedesetoj obljetnici njegova rada napisao rođak dr. Ljubo Radić (Beograd 1932). U toj — kako sam autor kaže — kompilatorskoj radnji dan je iscrpni prikaz važnijih Radićevih radova s komentarom i ocjenom raznih naših i stranih znanstvenika, a na kraju je pridodan i sumarni biografski prikaz, što ga je sam F. Radić bio napisao 1928. u Bolu za dopunski svezak Stanojevićeve »Narodne enciklopedije«, koji nije objavljen.

I ovom se prigodom srdačno zahvaljujem osoblju Zbirke rijetkih knjiga i rukopisa na susretljivosti koju su mi iskazali pri obradi Radićeve ostavštine.

² Radićeva ostavština u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (dalje *F. Radić — Sveuč. knjižn.*), fasc. R-6081 (rukopisna monografija, str. 223).

je 1920.) i tri kćerke, od kojih jedna odlazi u samostan, a dvije kasnije slušuju kao učiteljice u Splitu i Trogiru (obje umrle u Puli gotovo slijepa šezdesetih godina).

Frano Radić djeluje u Korčuli do kraja školske godine 1904/05, a zatim je premješten u Dubrovnik u zvanju glavnog stručnog učitelja na žensku učiteljsku školu. U Dubrovniku predaje talijanski, fiziku i prirodopis. Kratkovidnost od rođenja sve mu se više pogoršavala, pa je zbog oslabljena vida bio umirovljen godine 1914. Te se godine vraća u svoj rodni Bol gdje poživljuje još 19 godina. U međuvremenu mu u Bolu umire žena Anđelina rođ. Ostojić (1920), a i druga žena Kata iz obitelji Elezović (1930), pa ostaje gotovo potpuno slijep i s jako oslabljenim sluhom. Ali nije klonuo duhom. On sluša dok mu kćerke i daroviti mještani čitaju članke i rasprave o napretku hrvatske arheologije, pa i takav radi koliko mu snage dopuštaju: diktira članke i osvrte koji se objavljuju u tadašnjim novinama. Odmora traži u samoći svojega vrta, uzgajajući čemprese, lipe, ruže i akacije, gdje ga je našao i don Mate Klarić, posjetivši ga kao direktor kninskog muzeja za svojeg znanstvenog putovanja po Dalmaciji godine 1931.³

Umro je u 76. godini, dana 13. travnja 1933. poklonivši svoju biblioteku i malu prirodopisnu i numizmatičku zbirku bolskoj osnovnoj školi. Pokopan je u obiteljskoj grobnici Elezović do svoje druge žene, a da bi za pokoljenja bilo označeno mjesto Radićeva ukopa, koje su i mještani, na žalost, gotovo zaboravili, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika postavio je 1980. spomen-ploču na njegovu počivalištu.

Nemoguće je ovdje prikazati cjelokupno Radićevo djelovanje, koje se može podijeliti u tri faze. Nije nam to ni svrha u ovom osvrtu.

Po rukopisnoj monografiji Lj. Radića prva faza njegova rada obuhvaća razdoblje od 1878. do 1886. kad se Frano Radić ogleda u različitim strukovnim područjima, među kojima ipak dolazi do izražaja njegovo pedagoško usmjerenje. Suradivao je u raznim časopisima i napisao veći broj književnih osvrti i kritika, putopisnih crtica, te poučnih gospodarskih i tehnoloških članaka, a preveo je i nekoliko priručnika, priredivši ih unutar nastavnih programa hrvatskih građanskih škola.⁴ To je razdoblje tzv. Radićeve mnogostručnosti, u kojemu se njegov mladenački profil ipak polako izgrađuje za onu struku kojoj će se u kasnijem periodu isključivo posvetiti.

Najvažnija je i najplodonosnija njegova druga faza od 1886. do 1905. godine, u kojoj se isključivo zanima za probleme arheologije i povijesti umjetnosti. Upravo u tim najboljim godinama života, od 29. do 48, Radić je dao zaista ono najkvalitetnije što je bilo u granicama njegovih

³ Pismo don M. Klarića napisano je na 10 stranica i upućeno I. Esihu kao građa za njegov već spomenuti osvrt o Frani Radiću. Napisano je 23. 7. 1931. a prijepis je zaveden u ostavštini F. Radića — Sveuč. knjižn., fasc. R-7632b (pisma).

⁴ Od 1882. do 1886. pisao je literarne ocjene i putopisne crtice u *Slovincu* (Dubrovnik), *Javoru* i *Bršljanu* (Novi Sad), *Vijencu* (Zagreb), u *Bosanskoj Vili* (Sarajevo) i u *Glasi Hercegovca* (Mostar). Suradivao je u zagrebačkom *Hrvatskom učitelju* (1882—1883), zadarskoj *Zori* (1885) i u šibenskom *Gospodarskom poučniku* (1885—1886), raspravljajući o reformi školstva, napose obrtnih škola u Dalmaciji. S tog područja ostavio je i neke radove u rukopisu (F. Radić — Sveuč. knjižn. fasc. R-6303). Prevodi s njemačkog jezika, a priručnike za fiziku i kemiju sam je priredio za tisak. Za učenike svojega stručnog tečaja napisao je dva priručnika, sačuvana u rukopisu, jedan iz teorije brodogradnje, a drugi iz kamenoklesarstva.

mogućnosti, o čemu rječito govori i bibliografija njegovih radova. To je razdoblje usko vezano i uz Hrvatsko starinarsko društvo i Starohrvatsku prosvjetu.

Treću fazu od 1905. do 1918. karakterizira njegova relativna šutnja, jer su ga u početku i previše zaokupili njemu do tada nedovoljno poznati prirodoslovni predmeti na učiteljskoj školi u Dubrovniku, a kasnije i sve veće zanimanje za prirodne znanosti. Tome je jedan od uzroka bio i naglo slabljenje vida. Pa ipak u njemu je još uvijek buktilo plemenito nastojanje da i sam nakon rata pridonese nešto u sređivanju prilika i stvaranju novih vrednota, pa se gotovo slijep vraća javnom životu, drži predavanja i piše članke kao narodni prosvjetitelj sve dok nije utonuo u mrak vida i muk sluha.

Da bismo shvatili Radićevo usmjerenje u proučavanju naše spomeničke baštine, potrebno se prenijeti u duh vremena kakav je bio sredinom i pod konac prošlog i na početku ovog stoljeća, a koji lijepo ilustrira S. Gunjača opisujući lik fra Luje Maruna.⁵ To je vrijeme buđenja narodne svijesti u Dalmaciji, kad su rezultati arheoloških istraživanja dopisivali stranice naše nacionalne povijesti, počevši od slučajna nalaza kamene grede s natpisom kneza Branimira u Muću 1871. i drugih kasnijih ulomaka na kojima su uklesana imena narodnih vladara s titulacijom *dux* i *rex Chroatorum*, do otkrića brojnih nekropola s prilozima nakita i oružja hrvatskih dostojanstvenika u grobovima. Stoga nije ni čudo da su članci, pa i rasprave o tim otkrićima, temeljeni na romantičnom patriotskom zanosu, jer su uz rijetke stručnjake naših arheologa i povjesničara (Š. Ljubić, F. Bulić i L. Jelić, F. Rački, T. Smičiklas i I. Kukuljević) sve te radove izvodili i rezultate objavljivali mahom daroviti amateri i povjerenici. Svoja siromašna znanja iz arheologije nadopunjavali su živim interesom i nesavladivom voljom i ustrajnošću. Radeći u sjeni velikih imena tadanje znanosti, smjelo su pronalazili dokumente i građu i došli do neprocjenjivih rezultata.

U tim raspoloženjima tadanje naše pionire podržavali su rodoljubi, najprije iz malene kninske sredine svojim dobrovoljnim prinosima, a zatim su se ta sabiranja protegla i na daleko šire hrvatsko područje. Naravno da su ti rodoljubi za svoje prinose tražili i adekvatne rezultate, pa tu nije ni moglo biti arheološke metodologije, već isključivo težnja za punjenje muzejskih polica onim arheološkim spomenicima koji su govorili o kulturi starih Hrvata. Stoga je i prirodno da je u tih pionira naše arheologije dolazilo do grešaka i nepopravljivih propusta u pothvatima na terenu, a u člancima i raspravama do predimenzioniranja u atribuciji i dataciji starohrvatskih spomenika. Ali ti isti začetnici ostavili su neizbrisiv i duboki trag u našoj nacionalnoj arheologiji, pa im moramo odati dužno priznanje i za takav rad.

Franjo Radić pripadao je toj generaciji pionira naše arheologije. U to je područje ušao kao nedoučeni arhitekt, ali se svojom poznatom marljivošću potrudio da svoja znanja dopuni i arheološkom naobrazbom. F. Radić nije po struci bio klasičar, iako je kao samouk upoznao elemente latinskog i grčkog jezika i antičku kulturu. Izvrsno je poznavao

⁵ S. Gunjača, Teškoće jednog pionira, *Republika*, XI/8, Zagreb 1955; isti, Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete, *Starohrvatska prosvjeta* (dalje SHP), III ser., sv. 6, Zagreb 1958, 7. i d.

talijanski i njemački jezik, a djelomično francuski i češki. Arheološke spomenike zavolio je već u realci u Splitu, jer već tada posjećuje Arheološki muzej i sklapa poznanstvo s Glavinicom i Alačevićem. Za studija u Beču posebno je proučavao povijest arhitekture, opća i naročita povijesnoumjetnička djela, bilježio naslove i u granicama mogućnosti kupovao kasnije ta izdanja. Poznato je, naime, da je živio daleko od knjižnica, muzeja i drugih pomagala, pa je smatrao da mora obići tadanja evropska središta. Krajem 1889, a i kasnije 1898, bio je na studijskom putovanju po Italiji, prvi put u Rimu i Napulju, drugi put u Aquileji, Comu i Veneciji. Upoznao je srednjovjekovne klesarske umjetnine sjeverne Italije. U Beču je bio nekoliko puta, a na duže 1895, kad je proučavao zbirke umjetnog obrta. U Pragu je upoznao grobne priloge slavenskih nekropola i etnografsku građu. Svjestan otočke izoliranosti, želio je pronaći neko mjesto u Zagrebu da bude bliže muzejskoj građi i knjižnicama, pa se u tu svrhu, iako već s obitelji, obraća T. Smičiklasu, na što mu ovaj odgovara u pismu od 7. svibnja 1898. ... »za Vas bi ovdje moglo biti mjesta samo u muzeju, a to dijeli vlada, koja ne želi danas Hrvata iz Dalmacije nigdje zaposliti.«⁶

Izvornost Radićeva arheološka rada ogleda se u njegovim kritikama i polemikama.⁷

Među njegovim prvim radovima ubrajamo kritiku na Jacksonovu knjigu »Dalmatia, the Quarnero and Istria«, koja je tiskana u Oxfordu 1887. Za razliku npr. od Š. Ljubića koji se žučljivo okomljuje na to djelo,⁸ Radić se mirno i dostojanstveno upušta u tu kritiku, navodeći u prilog svojoj tvrdnji tamo iznesenoj ne samo kninske i druge starohrvatske spomenike već i povijesna vrela. Radić se naprosto čudi kako se taj hladnokrvni Englez u pitanjima narodnosti nije oslanjao na svjedočanstvo arheoloških i drugih spomenika bez kojih i ne može biti prave znanosti.⁹

Kudikamo je veći morao biti Radićev trud u vezi s kritikom Bulićevih »Hrvatskih spomenika u kninskoj okolini« jer se radilo o našem najpoznatijem arheologu, kojemu je glas već tada prelazio granice ove zemlje.¹⁰ Stoga je mnogima Radićeva kritika mogla s pravom izgledati preuzetna. No bez obzira na tadašnja Bulićeva ispravna gledišta o tzv. sjevernotalijanskom slogu naše ornamentike iz vremena narodnih vladara, koje podrijetlo tih motiva on traži u starokršćanskoj umjetnosti, Radić ima svoje mišljenje o postanku pleterna uresa kad kaže »Bulićeva je starija, ali neka i meni bude dopušteno iznijeti svoje mnijenje.«¹¹ U rušenju Bulićeve teze o lombardskom podrijetlu pleterne plastike, Radić se koristi upravo tiskanom knjigom R. Cattanea (*L'architettura in Italia dal secolo VI al mille circa, Venezia 1888*) iz koje citira i pobija spomeničke analogije, odvajajući se tako od područja sjeverne Italije,

⁶ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. 6-6081 (rukopisna monografija *Lj. Radića*, str. 214 i 215).

⁷ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081, str. 210 i 222.

⁸ *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* (dalje *VHAD*), X/1, Zagreb 1888, 31.

⁹ *VHAD*, X/4, Zagreb 1888, 117—121. i XI/1, 1889, 14—15.

¹⁰ F. Bulić, *Hrvatski spomenici u Kninskoj okolini uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije*, JAZU, Zagreb 1888, 1—44.

¹¹ Radić je svoju »Kritiku hrvatskih spomenika iz dobe narodne dinastije« započeo objavljivati u *VHAD*, XI/2, 1889, 50—55. i produžio u cijeloj godini 1890. (v. bibliografiju).

da bi napravio slobodan prostor svojoj teoriji o neovisnosti starohrvatskih skulptura u svojem podrijetlu i u svojim motivima. On pri tome podvlači da »porijeklo tomu motivu nije dakle u starokršćanskoj umjetnosti, već u onom stepenu umjetničkog razvoja u Evropu doseljenih naroda, na kojemu ih je zatekao oživljavajući duh kršćanstva, koji je njima dao samo potaknuće, da iznesu na vidjelo blago umjetničkih pojmova«. Tom idejom prethodi tezi glasovitog J. Strzygowskoga. Kao što je poznato, na tu iscrpnu kritiku Bulić nije reagirao, a i kasniji postupci obojice pokazuju da zbog te kritike nisu bili narušeni dobri međusobni odnosi, jer je Radić prema Buliću uvijek iskazivao neograničeno poštovanje.¹² Iz njegovih zabilješki se vidi da on uvijek dok može ide njegovim korakom, uvijek se priznavao mlađim i njegovim učenikom, ali kako je i sam jednom kazao, »nije mi bilo u naravi slijediti onu latinsku — *iurare in verba magistri*«. ¹³ Doduše mnogo kasnije u »Razvoju arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji« (1925) napomenut će Bulić da ga ta kritika nije ostavila hladnim.

Međutim moramo naglasiti ako je Radić u vezi s postankom pleterne plastike postavio svoju hipotezu osnovanu na vjerojatnosti po kojoj je taj ornament, ako ne isključiva, ali samostalna izvorna svojina starih Hrvata, on nikad nije poricao povijesne veze pojavama tih uresa na našim i sjeverotalijanskim spomenicima, niti je ikada ignorirao tijesnu stilsku srodnost tih pojava na jednoj i drugoj jadranskoj obali.

Između Bulića i Radića bilo je nepodudaranja i u pitanju ubikacije crkve sv. Marije kao biskupske bazilike. Radić je, naime, Biskupiju označio biskupovim sjedištem, a crkvu sv. Marije hrvatskom katedralom, dok je Kapitul označio samo kao samostan sv. Bartula, za razliku npr. od Bulića, koji je Kapitul držao za sjedište biskupa, a Biskupiju s crkvom njegovim ljetovalištem, u čemu se u odnosu na Radića prevario.¹⁴ Podršku svojoj tezi među ostalim Radić nalazi i u mrtvačkim upisnicima kninske župe iz 1689. u kojima se zakopani na katoličkom groblju u Biskupiji označuju riječima *in ecclesia episcopali extra urbem* ili *inter mura antiquae ecclesiae Episcopalis iam destructae rure Biscopua*, iz čega se doznaje — kako to navodi Radić — da je u narodu bila živa predaja o biskupskoj crkvi u Biskupiji, a nju je zabilježio i G. Vinjalić godine 1746.¹⁵

Možda je ipak najveće priznanje doživjelo Radićevo tumačenje figuradne kompozicije na pluteju u krstionici splitske stolne crkve. Naime,

¹² F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081, str. 32.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Bulić je u svojim prvim radovima pristajao uz gledište da se biskupska crkva sv. Marije nalazi u Biskupiji (usp. *VHAD*, 2, 1883, 52 i *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (dalje *Bull. dalm.*), 3, Split 1886, 52), ali kasnije u cit. »Hrvatskim spomenicima« mijenja to mišljenje.

¹⁵ O tom problemu vidi rad S. Gunjače, O položaju kninske katedrale, *SHP*, III. ser., sv. 1, Zagreb 1949, 38—86. u kojemu opširno analizira izvore i podvrgava kritici dotadašnju literaturu, kao i odgovor Lj. Karamana, O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina, *SHP*, III ser., sv. 4, Zagreb 1955, 209—220. u kojemu odbacuje Gunjačine tvrdnje da je sjelo hrvatskog dvorskog biskupa bilo u crkvi sv. Marije u Kninu a ne u Biskupiji na Crkvini. Pa ni ponovni Gunjačin odgovor, u kojemu po stavkama argumentira svoje tvrdnje (Okolo položaja Kninske katedrale, *SHP*, 6, 1958, 45—60) nije Karaman prihvatio.

kao što je poznato, Bulić je u glavnoj sjedećoj figuri reljefa gledao Krista na prijestolju,¹⁶ uz koje je tumačenje pristao i F. Rački.¹⁷ Radić je naprotiv tvrdio da se tu radi o prikazu hrvatskog kralja.¹⁸ On će tu svoju konstataciju kasnije produbiti u polemici s L. Jelićem, nadasve kada je Jelić na I. kongresu starokršćanske arheologije u Splitu 1894. ustao u obranu Bulićeva tumačenja. Međutim u V. sekciji kongresa za srednjovjekovne spomenike nastala je živa diskusija, kako to referira A. Neumann,¹⁹ pa je poljuljana Bulićeva i Jelićeva teza. Sam prof. Neumann, promatrajući bareljef, okreće se Jeliću i uzvikuje »Es ist ein König«, što je Radića još više uvjerilo u ispravnost svoje tvrdnje.²⁰ Na to je L. Jelić, očevidno s namjerom da potpuno diskvalificira Radića, s iscrpnim znanstvenim aparatom objavio raspravu, zapravo pamflet protiv Radića.²¹ Tu ga on na više mjesta naziva diletantom i nezalicom, a kao primjer navodimo slijedeći citat: »Uistinu je za veliko čuđenje, što se netko koji nezna ni početke ikonografije usuđuje da popuje po ovom predmetu i da uređuje časopis posvećen isključivo srednjovjekovnoj umjetnosti«. Ali nije izostao ni Radićev odgovor, pa nam se čini, da je to jedan od njegovih najuspjelijih kritičkih sastavaka. Među ostalim on piše »našem je uredniku za to svjedokom svoja čista savjest i hrvatsko čitajuće občinstvo, kojemu prepušta da sudi, s koje li su strane i kakve vrsti još osobni napadaji«. On će u idućem broju na stvarno razlaganje prof. Jelića odgovoriti, a na osobne napadaje, koji premda žestoko upravljani, do njega ne dopiru, pa se ni sada ni ikada ne će osvrćati, jer misli da se čisto znanstvena polemika ne može i ne smije nikada izvrnuti u osobno neprijateljstvo. Kako vidimo, žestok u obrani svoje istine Radić se pokazuje pomirljiv u osuđivanju uvreda. Dosljedan svojoj izjavi, on će dr. L. Jeliću, pri prvom susretu nakon te polemike, pružiti ruku, no ovaj će je s prezirom odbiti. I tako je svaki od ove dvojice, kako vidimo, ostao pri svojim shvaćanjima do kraja. Naime, Radić se našao na visini do koje se nije znao uzdići stručnjak i svećenik L. Jelić.

Trideset godina nakon tih tužnih polemiziranja Bulić piše, kako su sve te radnje umnogome bile osnovane na sentimentalnosti i čuvstvu patriotizma, pa ih je zaokružio i sveo na pravu mjeru objektivni članak dra

¹⁶ F. Bulić, Hrvatski spomenici u Kninskoj okolici, Zagreb 1888, 38—41.

¹⁷ F. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, Rad JAZU, 116, Zagreb 1893, 212.

¹⁸ F. Radić u cit. »Kritici hrvatskih spomenika iz dobe hrvatske narodne dinastije«.

¹⁹ Usp. *Bul. dalm.*, XVII/7, 1894, 186—196.

²⁰ Spominjemo usput da je Radića izabralo Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu kao zastupnika na I. međunarodnom kongresu za starokršćansku arheologiju u Splitu 1894, o čemu postoji i odluka o imenovanju (v.: F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6299/24). Isto tako spominjemo da je Hrvatsko starinarsko društvo uputilo Radića 1900. na II. međunarodni kongres starokršćanske arheologije u Rim. Putovao je skupa s Bulićem, gdje je održao predavanje o grobnim pronalascima sa starohrvatskog groblja u Koljanima kod Vrlike. Uspjeh je bio iznad očekivanja, pobravši čestitke od svih prisutnih. Sam Radić je zapisao u svojim bilješkama, da je priopćenje napisao za jednu noć, kad je saznao da može putovati.

²¹ L. Jelić, Interessanti scoperte nel fronte battesimale del Battistero di Spalato, *Bul. dalm.*, XVIII/6—7, 1895, 81—127.

Lj. Karamana,^{21a} a on je najbolje dokazao da se Radićevim zaključcima ne može ništa ili skoro ništa izmijeniti.²²

Kao što je poznato fra L. Marun je 3. srpnja 1887. osnovao »Kninsko starinarsko društvo«, a ovo je za znanstvenog izvjestitelja izabralo Stj. Zlatovića. Četiri godine kasnije za člana zamjenika izabran je F. Radić, a nakon Buličeve i Jelićeve ostavke, na sjednici u povodu otvaranja Prvog muzeja hrvatskih starina, dne 24. kolovoza 1893, Radić je izabran za glavnog izvjestitelja Društva, koje je tom prilikom promijenilo ime u »Hrvatsko starinarsko društvo«.

Franjo Radić kao znanstveni izvjestitelj »Hrvatskog starinarskog društva« u Kninu već je od početka počeo obogaćivati našu nacionalnu arheologiju. Poznat je, naime, njegov govor izrečen na ruševinama bazilike sv. Bartula na Kapitulju »O poviestno-umjetničkoj i arheološkoj znamečnosti izkopina na Kosovu polju kod Knina«, s kojim se zapravo prezentirao javnosti i odredio pravac svojega djelovanja u Društvu kao znanstveni izvjestitelj.²³ Svojom urođenom savjesnošću Radić je priređivao izvješća i zapisnike sa skupštine Društva, dopunjavajući ih s podacima koliko god je to bilo moguće, što se najbolje vidi iz autografa u njegovoj ostavštini.²⁴ Stoga je više nego čudno Katićevo razmišljanje, kada Radića smatra diletantom, jer su manjkava njegova izvješća o iskopinama, pa nije moguće konstatirati ni točno mjesto, niti vrijeme nalaska pojedinih nalaza.²⁵ Čudno da L. Katiću nije bio poznat način skupljanja arheološke građe po kninskoj okolici, o čemu je kasnije u više navrata pisao S. Gunjača, ilustrirajući to i takvim sličicama da su seljaci Marunu grobne nalaze donosili čak u kapi.

Kao znanstveni izvjestitelj najviše se Radić usmjerio na opisivanje i proučavanje starohrvatskih crkvice po Dalmaciji, stvarajući osnove za jedno opširnije djelo, koje na žalost nije ostvario.²⁶ Iako se npr. Bulić izjašnjava da je Radić o malim crkvama iz dobe hrvatske narodne dinastije i njihovim arhitektonskim uloncima pisao često nekritično,²⁷ imajmo na umu da se nitko prije njega nije u tolikoj mjeri i s toliko ustrajnosti bavio tim spomenicima, kao da je osjećao kako su možda upravo oni važni za problem autohtonosti starohrvatskog graditeljstva. On je u to doba skupio o tim objektima toliko građe i ulazio za tadašnje pojmove u takve potankosti, da je taj njegov opus ostao osnova za svako kasnije kritičko i sintetičko promatranje ovog pitanja. Stoga je s pravom prof. Strzygowski napisao o »golemu blagu«, pa nije ni čudo da je pružio gra-

^{21a} F. Bulić, Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, *Zbornik Matice hrvatske*, Zagreb 1925, 228.

²² Lj. Karaman, Basreljef u Splitskoj krstionici, prilog *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje VAHD), 47—48, Split 1924/25, 1—27; i isti, O značenju bas-reliefa u splitskoj krstionici, *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb 1925, 391—412.

²³ Taj govor objavljen je u talijanskom prijevodu u listu *Il Diritto Croato*, u Puli 1893. pod naslovom »Importanza storico — artistica e archeologica degli scavi sul campo di Kosovo presso Knin in Dalmazia«.

²⁴ V. F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6308.

²⁵ L. Katić, Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji, *Obzor — Spomen knjiga*, Zagreb 1935, 161. i d.

²⁶ U ostavštini F. Radića (R-6312) nalazi se 10 bilježnica s terenskim podacima. To su tlocrti i presjeci crkava i crkvice s opisima. Interesantni su crteži fragmenta pleterne plastike vrlo precizno izrađeni, a u fasc. R-6301/II. nalaze se crteži koji su mu poslužili kao komparativna građa.

²⁷ F. Bulić, cit. dj., 234.

đu na kojoj počivaju studije Vasića, Strzygowskoga i Karamana, napisane u razdoblju između dva rata. Doduše nitko ne tvrdi da su Radićeve deskripcije i datacije spomenika uvijek bile točne, kao što to nisu ni crteži u tlocrtima, presjecima i detaljima, o kojima pišu Bulić, Karaman i Gunjača, ali i takva je građa u to vrijeme poslužila svome cilju. To su doduše opravdane reakcije naših arheologa, vezane uz napredak znanstvenih dostignuća, ali one nam ipak ne daju pravo umanjiti važnost rada naših prvih istraživača. To i sam Radić u jednom pismu svojem rođaku priznaje (1932) kad kaže, kako obilna literatura koja je nastala poslije vremena njegova djelovanja daje svakome, pa i dr Karamanu, načina da ispravnije i točnije sudi danas o starohrvatskim spomenicima, negoli je to mogao on u doba prije 30 i 40 godina, kad je ta literatura bila više nego oskudna i nepouzdana.²⁸ A i Karaman priznaje da je Radić sudio po ondašnjem oskudno objelodanjenom materijalu i s malo točnih reprodukcija.²⁹ Međutim ne treba zaboraviti da su sva ta Radićeva istraživanja starohrvatskih crkvice plod njegove privatne inicijative i da je u tu svrhu obišao Dalmaciju uglavnom bez ičije pomoći, i to isključivo za vrijeme svojih ljetnih praznika.

Ne mali broj članaka Radić je napisao o kamenom namještaju starohrvatskog crkvenog graditeljstva, razvijajući pri tome teoriju o hrvatsko-bizantskom slogu. Bit njegove teorije je veza koju pokušava ustanoviti između hrvatskog pleternog uresa i bizantskog graditeljstva, pri čemu naglašava da je istovremena ornamentika i u Hrvatskoj i u Italiji zapravo djelo istih majstora, tj. Bizantinaca. Radić u mnogim od motiva lokalnih varijanata stalno naglašava izvorni ures Hrvata. A da bi to još bolje dokazao, bio je spreman kao dobar crtač sustavno skupiti i klasificirati te uresne motive, no uvidio je da ga u tome sputava učiteljska služba.

Bez obzira na to što je kasnije u znanosti odbačena ta Radićeva teorija,³⁰ nije bila bez osnova s obzirom na to da je prvi pokrenuo to pitanje i dobio podršku od Š. Ljubića. Ovaj mu u pismu 1891. piše: »Što Vi kažete o bizantinsko-hrvatskome slogu u naših spomenicima, to je bezdvojbeno i držite se uvijek tog načela, jer drugo i ne može biti. Ta Solin bijaše naš centrom, predgrađe carigradsko, a Lombardi bijahu van ruke i bez doticanja. Stoga pustite da drugi lutaju a Vi držite se hrabro na braniku.«³¹ Isto su tako i F. Rački i I. Kukuljević uvažavali Radićeve opće zaključke, što su potvrdili i u svojim djelima.³² Uostalom mnogi autori koji su se bavili tim predmetom nisu isključivali bizantski utjecaj na umjet-

²⁸ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081 (rukopisna monografija *Lj. Radića*, str. 160).

²⁹ *Lj. Karaman*, Iz kolijevke hrvatske prošlosti, Zagreb 1930, 95.

³⁰ Danas pak u pogledu pleternih skulptura — kao što je poznato — još uvijek su dominirajući stavovi Lj. Karamana (iako se i tu već nazrijevaju druga mišljenja), koji se ne priklanja ni bizantskoj ni langobardskoj tezi, već u tim skulpturama vidi proizvod italjskog tla, koji je nastao u 8. stoljeću u sjevernoj i srednjoj Italiji s jednom regionalnom diferencijacijom općih uvjeta i prilika koje su bile zajedničke čitavoj Evropi toga doba. Ovu dekoraciju primili su mnogi pogranični i susjedni narodi, pa tako i Hrvati.

³¹ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6.300^b (pismo Š. Ljubića od 9. 11. 1891).

³² F. Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća (o umjetnosti i umjetnom obrtu), Zagreb 1894. Napominjemo da je o bizantskom slogu I. Kukuljević pisao radikalnije, kad je držao da se »postanak i razvitak toga sloga može pripisati većom stranom duhu slovenskome« (F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081, str. 190).

ničke proizvode ovoga doba u Dalmatinskoj Hrvatskoj, dapače — kako to veli Lj. Karaman — viđali su u dalmatinskim crkvicama starohrvatskog razdoblja dokaze i svjedoke prodiranja bizantske umjetnosti na istočnu obalu Jadrana (Eitelberger, Freeman, Jackson i Hauser).³³ Međutim kad se radilo o onoj drugoj komponenti, o slavenskoj umjetničkoj vještini, koju je Radić isto tako gorljivo zastupao, onda su više-manje svi oni, pa i drugi, protiv takva mišljenja. Za njih Hrvati na priobalju ostaju samo most između političkih središta Bizanta i Langobarda, i to u vječitoj podređenosti, već prema tome jesu li u prvom planu vidjeli produkt bizantskih majstora koji su se doselili u Italiju (Cattaneo, Bertaux i Gerber) ili posljedicu dolaska Langobarda u Italiju (Zimmermann, Stüchelberg i Neumann).

Ništa manje značajna nisu Radićeva proučavanja otkopanih predmeta u starohrvatskim grobovima, koje je također objavio u većem broju članaka. Moramo istaći da je i te predmete, posebno oružje, prvi u nas proučavao, pa analizirajući njihove karakteristike, dolazi do zaključka »da su stari Hrvati uveliko imali razvijenu kovačku i zlatarsku tehniku, i to pod utjecajem neposrednih stoljetnih doticaja sa bizantskom državom«. Zatim nastavlja »da su na temelju predaja ukrasa, možda i prije nego drugi u Evropu doseljeni narodi, postigli onaj stupanj usavršavanja, što ga predočuju iskopine iz biskupijskih i koljanskih grobova«. Radićeva sustavna objava spomenika iz Kninskog muzeja, koje je Marun s toliko energije i ustrajnosti iskopavao, nije izmakla pred smrt vidovitom oku F. Račkoga, koji ističe kako je neprijeporna važnost kninskih spomenika za hrvatsku povijest, jer uz ostalo potvrđuju da je Hrvatska za vladara narodne krvi koračala u prosvjeti jednakim korakom s naprednim zemljama onoga vremena i da je s njima u jednakoj atmosferi živila.³⁴ I Karaman se u obilnoj mjeri služi Radićevim radovima i njegovim zapažanjima, ali ne interpretira u potpunijoj formi njegove zaključke. Toliko o Radiću kao znanstvenom izvjestitelju.

Kad se 15. svibnja 1894. na sedmoj skupštini Hrvatskog starinarskog društva u Kninu odlučilo pokrenuti vlastiti časopis pod imenom »Starohrvatska prosvjeta«, Frano Radić izabran je za glavnog urednika. U povodu tog imenovanja Ljubić čestita Radiću, pišući mu kako su dobro učinili što su ga zamolili da se uredništva primi, jer ionako boljega ne bi našli, a posebno mu je zadovoljstvo što im je o tome već davno pisao.³⁵ I tako je »Starohrvatska prosvjeta« od 1895, zahvaljujući neumornom radu njezina urednika, izveštavala domaću i stranu javnost o rezultatima naše nacionalne arheologije. On je tom časopisu davao pravac i mnogo puta sam ga svojim člancima ispunjavao, kako bi se održao kontinuitet izlaženja. On je dakle do 1904. bio ne samo časopisu urednik nego gotovo i jedini suradnik, a prestao je izlaziti kad se zbog Radićevih novih dužnosti i slaba vida nitko nije našao da ga zamijeni.

Okolnosti u kojima je Radić djelovao bile su zaista teške. I danas je vrijedno proučiti u drugom godištu (1896) zabilježske izdavača »Da li je suviše naše glasilo Starohrvatska prosvjeta«, ili pak prepisku u »Narod-

³³ Lj. Karaman, cit. dj., 18.

³⁴ F. Rački, cit. dj., 220.

³⁵ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6.300^b (pismo Š. Ljubića od 21. 5. 1894), i fasc. R-6081, str. 217.

nom listu« 1897. s J. Purićem, tajnikom tadanjeg Hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu, gdje Radić s tolikom zanesenošću ustaje u obranu Hrvatskog starinarskog društva u Kninu i njegova glasila. To teško stanje najbolje ilustrira predgovor osmog godišta (1904), koji su neki nazvali izjavom kapitulacije (Gj. Szabo), jer je Radić uz teško materijalno stanje, k tome i bolestan, ostao gotovo usamljen u suradništvu. Evo tog odlomka: »Naš urednik stanujući kao u progonoštvu u malom gradiću Korčuli, daleko od znanstvenih središta, knjižnica i muzeja, pa i samih hrvatskih spomenika, zaokupljen svojim učiteljskim dužnostima i zabrinut svagdanjom skrbi opstanka i odgoja svoje brojne obitelji, nailazi na svakom koraku svojeg znanstvenog rada na tolike teškoće i zapreke, da se samo njegovoj dobroj volji i nesalomljivoj energiji može pripisati što i ovoliko gradiva može obraditi... Nisu samo materijalne teškoće koje bi skršile svaku dobru volju, ima i težih. Naš rad je otvorena knjiga zato želimo, dapače molimo pozvane hrvatske stručnjake, starinare i povjesničare umjetnosti, da joj se ne tuđe, nego da je podupiru i savjetom i svojim osobnim surađivanjem.«³⁶ Ipak nitko bolje od Maruna nije bio u stanju ocijeniti taj napor, a izražava ga u predgovoru prvog broja nove serije Starohrvatske prosvjete 1927. godine. »Poslije odstupa vrijednoga i nikad dosta pravedno ocijenjenoga g. Frane Radića sa uredništva SHP osjećam svetu dužnost — piše Marun kao svjedok svih njegovih neprocijenjenih zasluga — da sada, poslije duge stanke od 25 godina, iskažem svoju duboku zahvalnost.«³⁷

Da bismo mogli ocijeniti Radićev prinos hrvatskoj arheologiji, navest ćemo mišljenja nekih njegovih suvremenika. Kao što smo već spomenuli, najčešće se dopisivao sa Š. Ljubićem, koji ga još od početka potiče na rad. U pismu iz 1887. Ljubić piše tada još mladom Radiću da marljivo skuplja građu koju će potom lako obrađivati sve korak po korak do valjana ploda.³⁸ I iz drugih pisama je vidljivo kako ga je podržavao cijeneći njegovu upornost i nesalomljivu energiju koja je izlazila iz uvjerenja da se proučavanjem i objavljivanjem arheoloških spomenika iznose elementi koji stranim i domaćim autoritetima dokazuju kako je kultura naših pređa djelomice izvorna i vrijedna.³⁹ Od dopisivanja s F. Račkim sačuvana su dva pisma (1893. i 1895) u kojima F. Rački također daje podršku Radićevim nastojanjima.⁴⁰ Rački je, k tome, u svojem djelu »Nutarnje stanje Hrvatske prije XII stoljeća« uvažio Radićeve zaključke o umjetničkom obrtu starih Hrvata. U pismima T. Smičiklasa vidi se kako on prati Radićeve članke i rasprave i kako se raduje njegovim uspjesima. »Ja se Vama upravo čudim — piše u pismu 19. srpnja 1896. Smičiklas — kako se junački borite sa mnogim neprilikama.«⁴¹ F. Bulić se, doduše, nekako s

³⁶ F. Radić, Hrvatima, našim čitateljima, SHP, 1904, 4.

³⁷ L. Marun, Ruševine crkve Sv. Luke na Uzdojlu kod Knina sa pisanom uspomenom hrvatskoga kneza Mutimira, SHP, n. s. I, sv. 1—2, Zagreb—Knin 1927, 1. i 12.

³⁸ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081, str. 217 (tu se navodi pismo od 2. 6. 1887).

³⁹ Cit. dj., 214.

⁴⁰ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6.300^b (pisma).

⁴¹ F. Radić — Sveuč. knjižn., fasc. R-6081, str. 214. U spomenutoj ostavštini nalaze se još četiri pisma T. Smičiklasa — fasc. R-6.300^b — datirana s 2. 11. 1899; 1. 1. 1900; 16. 7. 1900. i 5. 5. 1901, kao i druga pisma, npr. Stj. Zlatovića, F. Bulića, K. Patscha, M. Klarića, M. Vasića, Lj. Karamana i 49 pisama Luje Maruna (od 1889. do 1920), koji Radića u tim pismima naziva: Stovani moj prijatelj, Dragi i ljubezni prijatelju, Dragi Frano i Milij moj Frano.

bolom prisjeća Radićevih napisa u Razvoju arheoloških istraživanja . . . , prebacujući mu ton i namjeru, ali je uvijek priznavao kako je »Starohrvatska prosvjeta« pod njegovim uredništvom iznijela na vidjelo obilan materijal s područja hrvatske arheologije u Dalmaciji, pa nastavlja da su nadasve opširna Radićeva izvješća o radu Kninskoga društva.⁴² I Lj. Karaman u svojoj »Kolijevci hrvatske prošlosti« često spominje Radića. Njegov je sud izražen ovim riječima: »Radić se decenijama intenzivno bavio starohrvatskim spomenicima i sa zamjernom ustrajnošću i rodoljubnim žarom gledao, ne bi li utvrdio odvojne crte i samostalne pojave u starohrvatskim skulpturama naprama onima u Italiji i na koncu je mogao pribrati samo nekoliko navodnih inačica starohrvatske plastične umjetnosti.«⁴³ Citiramo i mišljenje L. Katića kao nadopunu prijašnjem, kad kaže, kako danas »svatko uviđa da je Radić bio talentirani diletant«, naglašavajući pri tome pojam talentiranosti, jer — nastavlja — »stanujući u Korčuli, daleko od Knina, bez stručne literature i drugih manjkavosti ipak pogoditi i sretno riješiti neka pitanja i protiv samog auktoriteta Bulićeva, mogao je samo talentiran čovjek.«⁴⁴

Na osnovi pisama možemo utvrditi da su se o Radićevim radovima više nego pohvalno izjasnili i neki inozemni stručnjaci. Spominjemo samo neka imena, npr. G. B. de Rossi (Rim 1891), W. A. Neumann (Beč 1894), L. Niederle (Prag 1899), W. Kubitschek (Beč 1902),⁴⁵ koji, među ostalim, piše, kako jaka volja za naukom i ljubav za narod stvara prave učenjake. Navodimo k tome da su R. Zschille i R. Forrer smatrali za potrebnim prikaze starohrvatskih ostruga iz biskupijskih grobova publicirati u posebnoj (drugom) svesku njihova priznata rada »Der Sporn in seiner Formenentwicklung«, u kojemu svjetskoj javnosti prenose crteže i opise po Radićevim člancima iz »Starohrvatske prosvjete«, na čemu se i pismom srdačno zahvaljuju.⁴⁶

*
* * *

Činjenica je da je F. Radić bio nedoučeni arhitekt, ali je isto tako činjenica da je kroz dvogodišnji studij odslušao i položio povijest arhitekture, specijalizirajući se kasnije putem literature i spomenika na terenu za proučavanje odlika i specifičnosti starohrvatskog crkvenog graditeljstva. I upravo na tom području ocrtavaju se Radićeve osobine istraživača i publicista, upravo u marljivom sabiranju, proučavanju i opisanju crkvice po Dalmaciji i njihovog kamenog namještaja ukrašenog pleternom ornamentikom. Kroz taj rad uočavaju se i nastojanja da se klasificiraju »pleterni uresi«.

F. Radić nije nikada izvodio arheološka iskopavanja. Poznato je, naime, da su skromni milodari rodoljuba jedva namirivali troškove radne snage pri iskopavanju starohrvatskih lokaliteta koje je s toliko strastvenoga žara provodio fra L. Marun. Radić je, međutim, prvi upoznao našu i stranu stručnu javnost s Marunovim rezultatima o otkrićima starohr-

⁴² F. Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja*, 230.

⁴³ Lj. Karaman, cit. dj., 94.

⁴⁴ L. Katić, cit. dj., 164.

⁴⁵ F. Radić — *Sveuč. knjižn.*, fasc. R-6.300^b (pisma).

⁴⁶ Cit. fasc. R-6.300^b (pismo od 16. 10. 1898. iz Drezdena).

vatskih crkava i nekropola. Bez obzira na to što ti osvrta nisu uvijek osobito vrijedni, takvi kakvi jesu predstavljaju važan prinos našoj nacionalnoj arheologiji potkraj 19. i na početku 20. stoljeća.

Tih, pošten i savjestan u radu, ali čvrst i nepopustljiv u svojim postavkama do kojih je došao nakon dugog razmišljanja i proučavanja građe, utro je brazdu kojom su krenule kasnije generacije naših arheologa i povjesničara umjetnosti, jer i danas se Radićeva mišljenja često komentiraju. Da bismo ocijenili taj rad, navodimo ga kroz bibliografiju na kraju ovog osvrta, pa neka bude od koristi onima koji bi osobni sud o vrijednosti i kvalitetama toga rada željeli dobiti iz samog izvora.

BIBLIOGRAFIJA

S PODRUČJA ARHEOLOGIJE I POVIJESTI UMJETNOSTI

KRATICE

<i>BD</i>	<i>Bullettino di archeologia e storia dalmata, Split</i>
<i>GDU</i>	<i>Glasnik Društva za umjetnost i umjetni obrt, Zagreb</i>
<i>GZM</i>	<i>Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo</i>
<i>SHP</i>	<i>Starohrvatska prosvjeta, Knin — Zagreb</i>
<i>VHAD</i>	<i>Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva, Zagreb</i>

1. Starinski grobovi u Bosni i Hercegovini od dra Morica Hoernes, *Slovinac*, 7, Dubrovnik 1884, 8, 118—122. (Prikaz članka objavljenog u časopisu: *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, XIII Band, III und IV Heft).
2. Umjetnički spomenici korčulanski, *Slovinac*, 7, Dubrovnik 1884, 25, 398—399.
3. Primjetbe na članak g. Vid Vuletić-Vukasovića: »Sredovječni talijanski basoreliev sa natpisom u gradu Korčuli« (u Dalmaciji), *Starinar*, 3, 1886, 3, 104—114.
4. Starinska crkva sv. Vida na groblju sela Žrnova na otoku Korčuli, *BD*, 10, 1887, supp. II, 1—4.
5. Nadpis iz srednje dobe na otoku Korčuli, *BD*, 10, 1887, supp. II, 5—8.
6. Prilog k ikonografiji Arhangjela Mihovila u borbi sa gjavlom u srednjem vijeku, *BD*, 10, 1887, supp. IV, 1—6.
7. Ostaneci rimske naselbine u selu Lumbardi na otoku Korčuli, *Starinar*, 4, Beograd 1887, 1, 10—24.
8. Dr B. Dudik i D. Frano prof. Bulić o freskama iz života Svetih Apostola Ćirila i Metoda u podzemnoj bazilici Sv. Klimenta u Rimu, *VHAD*, 9, 1887, 1, 19—23; 2, 46—50 (prikaz rasprave).
9. Staro-kršćanski nadpis sa otočića Trnika, blizu sela Lumbarde na otoku Korčuli, *VHAD*, 9, 1887, 2, 37—38.
10. Nov predmet iz kamenitog doba u Dalmaciji, *VHAD*, 9, 1887, 3, 71—73.
11. Arheološke bilješke s putovanja po otoku Korčuli u mjesecu svibnju 1887. godine (u suradnji s V. Vuletić-Vukasović), *VHAD*, 9, 1887, 4, 104—111.
12. Primjetbe k članku »Još dvie ploče od slonove kosti u Štrosmajerovoj galeriji slika«, *GDU*, 2, 1887, 83—89 (u povodu članka Izidora Kršnjavog na str. 29—35. istog godišta časopisa).
13. O spomenicima. Iz kojega su doba i kojega li naroda grobni spomenici Crne Gore, Dalmacije, Bosne i Hercegovine, što ih naš narod zove stećcima, *Bosanska vila*, 3, Sarajevo 1888, 1, 9—11; 2, 27—29; 3, 39—42; 4, 57—58; 6, 91—92; 7, 106—108; 8, 123—124; 9, 139—140; 10, 152—153; 11, 169—170; 12, 186—187; 13, 201—204; 14, 220—221; 15, 234—236; 16, 251—252.
14. Tri nova predhistorička predmeta s otoka Korčule (u suradnji s V. Vuletić-Vukasović), *VHAD*, 10, 1888, 2, 46—47.
15. Srebrna ploča sa slavenskim nadpisom (u suradnji s V. Vuletić-Vukasović), *VHAD*, 10, 1888, 3, 84—87 (u povodu članka Alfonsa Müllnera u *Mittheilungen des k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und hist. Denkmale*, XIII, Bd, IV Heft).

16. Monumenti di architettura in Dalmazia. Corrispondanza al R. Institute of British Architects di T. G. Jackson, M. A., F. S. A., tradotta da Giacomo Boni, Venezia 1888, *VHAD*, 10, 1888, 4, 117—121; 11, 1889, 1, 14—15 (prikaz na djelo Thomasa Grahama Jacksona).
17. Pismo Luji Marunu od 30. X 1889. o radu Hrvatskog starinarskog društva u Kninu na otkapanjima u Biskupiji kod Knina, *Narodni list*, 28, 1889, 97, i *Obzor*, 1889, 270.
18. Nadpisi mletačkog doba u dominikanskoj crkvi S. Nikole u Korčuli, *BD*, 12, 1889, 4, 52—54.
19. Nadpisi iz mletačkog doba u Vrboski na otoku Hvaru (u utvrđenoj crkvi Male Gospe), *BD*, 12, 1889, 6, 84—85.
20. Nadpisi iz mletačkog doba u Blacima kod Nerežišća na otoku Braču, *BD*, 12, 1889, 9, 132—134.
21. Primjedbe na »Bilješke o nekijem starinama u gradu Korčuli« od V. Vuletić-Vukasovića objelodanjene u »Starinaru«, god. IV, br. 1, 2, 3 i 4, *Starinar*, 6, Beograd 1889, 1, 8—27; 2, 53—59.
22. Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne dinastije. Napisao Fran Bulić, dop. član Jugoslav. akademije znanosti i umjetnosti, *VHAD*, 11, 1889, 2, 50—55; 3, 82—85; 4, 115—119; 12, 1890, 1, 12—24; 2, 45—54; 3, 90—95; 4, 122—134.
23. Jedna bolska uresna ploča sa natpisom iz IX vijeka, *VHAD*, 11, 1889, 3, 65—69.
24. Hrvacki natpis iz Bola, *BD*, 13, 1890, 1, 9—11.
25. Natpisi iz mletačkog doba u Šibeniku, *BD*, 13, 1890, 4, 55—56; 5, 67—69; 6, 83—85.
26. Natpisi u Bolu u crkvi Bl. Gospe od Milosrdja, *BD*, 13, 1890, 9, 131—133; 10, 157—158.
27. Sredovječni nadpisi u Šibeniku, *VHAD*, 12, 1890, 1, 3—4.
28. Hrvacke starine u Zadru, *VHAD*, 12, 1890, 2, 34—38.
29. Predhistorički predmeti s otoka Korčule i poluotoka Pelješca u Dalmaciji (u suradnji s V. Vuletić-Vukasović), *VHAD*, 12, 1890, 3, 73—78.
30. Slavenko-bizantinski spomenici u Korčuli, *VHAD*, 12, 1890, 3, 81—82.
31. Kninski spomenici hrvacko-vizantinskoga sloga u zagrebačkom arheološkom muzeju, *VHAD*, 12, 1890, 4, 113—116.
32. Sredovječni nadpisi u Zadru, *VHAD*, 12, 1890, 4, 119—122.
33. Putopisne crtice kroz Dalmaciju, *Vijenac*, br. 26—42, Zagreb 1891.
34. Najnovija otkrića predhistoričkih predmeta u drniškoj, kninskoj i vrličkoj okolici, *VHAD*, 13, 1891, 1, 5—9.
35. Četiri staro-hrvacke bogomolje u Primorskoj županiji (Parathalassiji), *VHAD*, 13, 1891, 1, 20—22; 2, 45—53; 3, 75—83.
36. Nova dva ulomka staro-grčkoga nadpisa iz Lumbarde na otoku Korčuli, *VHAD*, 13, 1891, 2, 42—43.
37. Četiri stupčica slavensko-bizantinskoga sloga na Otoku (Badiji) kod Korčule, *VHAD*, 13, 1891, 2, 43—45.
38. Starodavno plosnorezano i bojadisano propeće u franjevačkoj crkvi u Zadru, *VHAD*, 13, 1891, 4, 114—117.
39. Prikaz monografije »Srpski narodni vezovi« V. Vuletić-Vukasovića, *VHAD*, 13, 1891, 4, 121—125.
40. Umjetnine i nadpisi na Lastovu, *BD*, 15, 1892, 6, 86—87; 7, 100—101; 8, 121—122; 9, 135—137.
41. Ulomak nadvratnika sa nadpisom i uresom hrvacko-bizantinskoga sloga u Trogiru, *VHAD*, 14, 1892, 1, 16—17.
42. Sredovječni nadpisi u Trogiru, *VHAD*, 14, 1892, 1, 17—19.
43. Ruševine staro-kršćanske crkvice sv. Barbare, na otočiću Sutvari prema selu Lumbardi na Korčuli, *VHAD*, 14, 1892, 2, 50—52.
44. Ostaneci staro-rimskog prostog kupališta u luci Banji kod grada Korčule, *VHAD*, 14, 1892, 3, 77—79.
45. Gotička vrata sa figuralnom plohereznom u franjevačkoj crkvi Bl. Gospe od Milosrdja na otoku (Badija) kod Korčule, *VHAD*, 14, 1892, 3, 79—83.
46. Tri nadoltarska gotička križa sa naslikanim Propećem u riznici starodrevne bratovštine Svijeh Svetijeh u Korčuli, *VHAD*, 14, 1892, 4, 111—118.
47. Crkva S. Justine u Korčuli, *Hrvatska*, 9, Sušak—Zagreb 1894, 6, 43—44.

48. Gotička oltarna slika u crkvi Svih Svetih u Korčuli, *GZM*, 6, 1894, 10—12, 621—629. i *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 1896, 4, 356—362.
49. Znamenite uljene slike u crkvi sv. Kuzme i Damjana na Lastovu, *GZM*, 6, 1894.
50. Povijesno umjetničke bilješke sa dalmatinskih ostrva, *GZM*, 7, 1895, 7—9, 357—364. i *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina*, 1897, 5, 357—362.
51. Tegurij starohrvatske biskupske crkve sv. Marije u Biskupiji kod Knina sa plosnorezanim Gospinim poprsjem, *SHP*, 1, 1895, 1, 7—9.
52. Ulomak pilastra iz VI ili VII vieka. Po A. Iv. Evansu, *SHP*, 1, 1895, 1, 23—26; 2, 84—86.
53. Hrvatska biskupska crkva sv. Marije u Biskupiji i Kaptolska crkva sv. Bartula na sadašnjem Kapitulju kod Knina, *SHP*, 1, 1895, 1, 35—39; 2, 90—96; 3, 150—156.
54. Ruševine crkvice sv. Luke na Uzdolju kod Knina sa pisanom uspomenom hrvatskoga kneza Mutimira, *SHP*, 1, 1895, 2, 74—78.
55. Još dvie rieči ob ulomku pilastra sa nadpisom »Stefaton«, *SHP*, 1, 1895, 2, 84—86.
56. Staro-hrvatski, ćirilicom pisani nadpis iz Povalja na Braču, *SHP*, 1, 1895, 2, 103—108.
57. Primjetbe na izvješće »Katoličke Dalmacije« o razpravi, koja se je razvila u V. odsjeku I. kongresa kršćanskih arheologa u Spljetu: o plohorezanom liku sjedeće osobe sa krunom na glavi na pluteju spljetske krstionice, *SHP*, 1, 1895, 2, 112—123 (Primjedbe na izvještaj: K. Prvi međunarodni kongres kršćanskih arheologa u Spljetu — Solinu, *Katolička Dalmacija*, 25, 1894, br. 67—68; 70; 72—74; 77—79; 81. i 83).
58. Ulomak sredovječnog nadpisa iz Badnja kod Drniša, *SHP*, 1, 1895, 3, 135—137.
59. Nekoliko ulomaka lezenâ, plutejâ, vratnih pragova i lukova sa starohrvatske bazilike sv. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 1, 1895, 3, 165—173.
60. Izvješće o radu Hrvatskog starinarskog društva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri, *SHP*, 1, 1895, 3, 188—192; 4, 254—259; 2, 1896, 3, 179—181; 4, 254—258; 3, 1897, 1, 39—40; 2, 84—87; 3/4, 145—151; 4, 1898, 1, 37—42; 2, 86—95; 3/4, 157—174.
61. Hrvatsko-bizantinske nadstupine Prvoga muzeja hrvatskih spomenika, *SHP*, 1, 1895, 4, 205—211; 2, 1896, 1, 10—13.
62. Uresni učelak hrvatsko-bizantinskoga sloga u Škaljarima kod Kotora, *SHP*, 1, 1895, 4, 235—236.
63. Starinska crkvice s. Luke na otoku Lastovu, *SHP*, 1, 1895, 4, 239—241.
64. Starohrvatski ratni mač, *SHP*, 1, 1895, 4, 242—247.
65. Opazke na Đorđa Stratimirovića monografiju »O prošlosti i neimarstvu Boke Kotorske«, *SHP*, 1, 1895, 4, 248—253; 2, 1896, 1, 51—58 (Djelo objavljeno kao 27. knj. Spomenika SAN, 1895).
66. Srebrne ostruge i saponi iz staro-hrvatskog groba u biskupskoj bazilici s. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 2, 1896, 1, 5—9.
67. Spomenik velikoga župana Držislava i župana Svetoslava, *SHP*, 2, 1896, 1, 30—39.
68. Predstavlja li plohorezba na ploči spljetske krstionice Spasitelja ili kralja? Odgovor na razpravu prof. dra. Luke Jelića »Interessanti scoperte nel fonte battesimale del Battistero di Spalato«, *SHP*, 2, 1896, 1, 46—50; 2, 109—115; 3, 167—178; 4, 245—253 (Rasprava L. Jelića tiskana u *BD*, 18, 1895, 6/7, 81—127).
69. Grobna raka iz starohrvatske biskupske bazilike s. Marije u Biskupiji kod Knina, i u njoj nađeni mrtvački ostanci, *SHP*, 2, 1896, 2, 71—86.
70. Sredovječna bazilika s. Duha u Škripu na otoku Braču, *SHP*, 2, 1896, 2, 105—108.
71. Mrtvački ostanci nađeni u prostu grobu na staro-hrv. groblju uz biskupsku baziliku sv. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 2, 1896, 3, 143—147.
72. Starinske crkve i samostani hrvatskih benediktinaca kod Komiže na otoku Visu i na susjednom otočiću Biševu, *SHP*, 2, 1896, 3, 156—160.
73. Tri glagoljaška nadpisa u Gornjem Kosinju u Senjskoj biskupiji, *SHP*, 2, 1896, 3, 163—166.
74. Izvještaj o znanstvenoj djelatnosti i povećanju zbirki Hrvatskog starinarskog društva u Kninu, *SHP*, 2, 1896, 3, 199—204.

75. Nekoliko ulomaka kamenitih rešetaka (transennae) i krstova pripadajućih bazilici s. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 2, 1896, 4, 211—216.
76. Crkva s. Petra u Omišu, *SHP*, 2, 1896, 4, 225—231.
77. Naša arkeologija, *Narodni list*, 36, Zadar 1897, br. 28, i 29. (Odgovor na članak J. Purića, Hrvatske arkeološke prilike, *Narodne novine*, 63, 1897, br. 59. Tu F. Radić ustaje u obranu Hrvatskog starinarskog društva u Kninu i njegova glasila *Starohrvatske prosvjete*, protiv Purićeva mišljenja da treba osnovati jedno centralno društvo i centralno glasilo za cijelu Hrvatsku).
78. Da zaključimo. Častnomu gospodinu profesoru Josipu Puriću, tajniku Hrvatskoga arkeološkog društva u Zagrebu, *Narodni list*, 36, Zadar 1897, br. 53 (Odgovor na članak: J. Purić, Na odgovor, *Narodni list*, 36, 1897, br. 46, u kojemu je J. Purić dao kritiku Radićevih članaka u *Starohrvatskoj prosvjeti* 1896. i 1897).
79. Razvaline crkve s. Stjepana u Dubrovniku, *SHP*, 3, 1897, 1, 14—27.
80. Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike sv. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 3, 1897, 1, 31—38.
81. Ulomci s jedanaest tegurija oltarskih ciborija i jednog vratnog okvira starohrvatske bazilike s. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 3, 1897, 2, 51—59.
82. O benediktinskom samostanu i crkvi s. s. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu, *SHP*, 3, 1897, 2, 64—73.
83. Mrtvački prilozii nađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, *SHP*, 3, 1897, 3/4, 99—109.
84. Vrhovi starohrvatskih strjelica u »Prvom muzeju hrvatskih spomenika« u Kninu, *SHP*, 3, 1897, 3/4, 114—123.
85. Starohrvatske bojne sjekire »Prvoga muzeja hrvatskih spomenika« u Kninu, *SHP*, 3, 1897, 3/4, 124—131.
86. Crkva s. Klimenta u Sitnomu u bivšoj Poljičkoj kneževini, *SHP*, 3, 1897, 3/4, 138—140.
87. Izvještaj znanstvenog odbora Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu o desetogodišnjem radu društva, podnesen na IX skupštini 23. IX 1897, *SHP*, 3, 1897, 3/4, 174—178.
88. Bojna koplja i topuzi ili buzdovani »Prvoga muzeja hrvatskih spomenika« u Kninu, *SHP*, 4, 1898, 1, 3—11.
89. Nadpis koji spominje Pribimira namjestnika kralja Zvonimira, *SHP*, 4, 1898, 1, 12—15.
90. Pločaste nadstupine sa srednjih stupčiča dvostrukih prozora (biforâ) starohrvatskih zvonika, *SHP*, 4, 1898, 1, 21—26.
91. Kitnjast akroterij sa razvalinâ starohrvatske bazilike s. Marije u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 4, 1898, 1, 34—36.
92. Treći tip starohrvatskih mamuzâ, *SHP*, 4, 1898, 2, 59—60.
93. Par ostrugâ iz Bratiškovacâ kod Skradina, *SHP*, 4, 1898, 2, 61.
94. Sredovječne crkve u Stonu, *SHP*, 4, 1898, 2, 72—81; 3/4, 140—145.
95. Dvie najstarije sačuvane crkve grada Dubrovnika, *SHP*, 4, 1898, 2, 82—85.
96. Graditeljski uresni i nadpisni ulomci hrvatsko-bizantinskoga sloga sa crkve bl. Gospe u drniškom Gradcu, *SHP*, 4, 1898, 3/4, 107—112.
97. Tobožnji Šubićev grb u Šibeniku, *SHP*, 4, 1898, 3/4, 119—126.
98. Nekoliko kovinskih uresa sa pojasnih kajiša, ostružnog remenja i drugih podveza u nošnji starih Hrvata, *SHP*, 4, 1898, 3/4, 130—134; 5, 1900, 1, 37—39.
99. Crkvice s. Jurja u Ponikvama na poluotoku Pelješcu, *SHP*, 4, 1898, 3/4, 152—153.
100. Obla crkva bl. Gospe od Planice na otoku Visu, *SHP*, 4, 1898, 3/4, 154—156.
101. Izvješće o radu Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu, 1899, 1—59 (sadržaj: I. Dalmacija, II. Hercegovina, III. Bosna, IV. Slavonija, V. Hrvatska i VI. Istra — Postanak, razvitak i rad Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu).
102. Hrvatsko-bizantinski slog, *SHP*, 5, 1900, 1, 3—36.
103. Izvješće o II međunarodnom kongresu kršćanske arheologije, obdržavanomu u Rimu od dneva 17. do 25. travnja 1900. god., *SHP*, 5, 1900, 2, 70—90; 3/4, 136—146.
104. Iz Dalmacije, *SHP*, 5, 1900, 2, 98—100 (Osvrt na knjigu putopisa: Iso Kršnjavi, Iz Dalmacije, Zagreb 1900).
105. Ostanci starinske crkve i groblja u Gornjim Koljanima kod Vrlike, *SHP*, 5, 1900, 3/4, 107—122; 6, 1901, 1/2, 3—11.

106. Još o hrvatsko-bizantinskom slogu, *SHP*, 5, 1900, 3/4, 123—130; 6, 1901, 1/2, 12—23; 3/4, 87—100.
107. Sredovječna crkvice sv. Ivana Krstitelja u Bolu na otoku Braču, *SHP*, 6, 1901, 1/2, 24—25.
108. Sredovječne crkvice oko Selaca na otoku Braču, *SHP*, 6, 1901, 1/2, 34—41.
109. Župna crkva sv. Martina u Pridrazi kod Novigrada, *SHP*, 6, 1901, 1/2, 42—48.
110. Starohrvatska crkvice sv. Petra u Kuli Atlagića, *SHP*, 6, 1901, 1/2, 49—53.
111. Ostaneci starohrvatske bazilike na glavici »Stupovi« u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 6, 1901, 3/4, 64—83.
112. Ostaneci starohrvatske crkvice s. Mihovila u Nevidjanima na otoku Pašmanu, *SHP*, 6, 1901, 3/4, 84—86.
113. Dva starokršćanska grobna kositrena kaleža iz Podgrađa (Asseria) kod Benkovca, *SHP*, 6, 1901, 3/4, 101—105.
114. Resti sepolcrali nelle tombe veterocroate di Koljane presso Vrlika, *Atti del II. Congresso degli archeologi cristiani a Roma, 1900—1902*, 367—377.
115. Hrvatsko bizantinski slog, *Hrvatska*, 16, Sušak—Zagreb 1901, 121.
116. Marulić kao hrvatski arheolog, govor F. Radića, znanstvenog izvjestitelja Hrvatskoga starinarškoga društva u Kninu, održan na godišnjoj društvenoj skupštini u Kninu dne 12. rujna 1901, *Hrvatska*, 16, Sušak—Zagreb 1901, 264—266.
117. Sredovječni nadpisi, *SHP*, 7, 1903, 1, 21—26.
118. O datiranju triptiha u crkvi Sv. Stjepana Prvomučenika u Sustjepanu, *SHP*, 7, 1903, 1, 29—34.
119. Tragovi crkvice na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina, *SHP*, 7, 1903, 1, 35—38.
120. Dva rukopisna evangelijara u Trogiru, *SHP*, 7, 1903, 1, 39—40.
121. Sredovječni pismeni spomenici u samostanu o. o. konventualacâ u Sibeniku, *SHP*, 7, 1903, 2, 51—67.
122. Kolo sa zvončićima u župnoj crkvi s. s. Kuzme i Damjana na Lastovu, *SHP*, 8, 1904, 1/2, 28—30.
123. Crkvice hrvatsko-romaničkoga sloga na Lastovu, *SHP*, 8, 1904, 1/2, 31—34.
124. Pregrade svetišta (septum) i s njima spojene kamenite grede (trabes) starohrvatskih crkava, *SHP*, 8, 1904, 1/2, 35—40.
125. Tri šljema nađena u Vidu kod Metkovića nijesu germanskog, nego slavenskog podrijetla, *SHP*, 8, 1904, 1/2, 41—55.
126. Prigodom proslave tisućgodišnjice krunisanja kralja Tomislava, *Jadran*, 7, Split 1925, 25, 2—3; 26, 2—3.
127. Splitska katedrala, *Jadran*, 8, Split 1926, 18, 3—5.

Résumé

FRANO RADIC
ARCHÉOLOGUE ET RÉDACTEUR EN CHEF DE
»STAROHRVATSKA PROSVJETA«
(à l'occasion du 50ème anniversaire de sa mort)

Dans cet article l'auteur fait connaître le travail de publiciste de Radić et, par une analyse de ses oeuvres, il essaie de déterminer la place, le rôle et l'importance qui lui reviennent parmi les pionniers de l'archéologie croate. Et, cela, parce que dans la littérature spécialisée il n'a pas été suffisamment étudié et, en conséquence, n'a pas été jugé à sa juste valeur. Sa bibliographie complète dans le domaine de l'archéologie et de l'histoire de l'art est donc publiée ici pour la première fois pour que les lecteurs puissent avoir, de la source même, une meilleure vue d'ensemble de ce travail et l'évaluer comme il le mérite.

A côté d'un aperçu sommaire de la vie de Radić, l'auteur décrit l'époque et les circonstances dans lesquelles il a travaillé, pour pouvoir ensuite faire connaître ses thèses et points de vue les plus importants concernant les critiques formulées au cours des polémiques avec Jackson, Bulić et Jelić. Son travail dans le cercle des archéologues de Knin et Rédacteur en Chef de »Starohrvatska prosvjeta« y est particulièrement analysé.

Pour terminer, l'auteur fait connaître l'opinion qu'avaient de lui, et la valeur que lui attribuaient, certains de ses contemporains, compatriotes et de l'étranger.

Pour pouvoir faire ce travail, l'auteur a, pour la première fois, utilisé les papiers légués par Radić à la Bibliothèque nationale et universitaire, dans la collection des livres et manuscrits rares et, surtout, certaines lettres de sa volumineuse correspondance. D'après ce qui précède se confirme que la place de Radić est — dans tout le sens du terme — parmi les pionniers de l'archéologie croate, et qu'il est nécessaire de le classer parmi les archéologues, sans tenir compte de ses qualifications formelles, ne serait-ce que pour avoir jeté les bases de l'enseignement scientifique de la culture matérielle paléocroate.